

דתישבו

בס"ד

פרשת כי תצא, תשע"ו, מספר 1187

"החיוב מוטל על הנשים ללבוש כלי גבר" נריה גוטל

אלא שבשורה התחתונה, רבים הפוסקים שכתבו מפורשות שהאם אינה מצווה בחינוך בניה.² גם הסוברים שהאם כן חייבת בחינוכם מסכימים שלמצער עיקר מצוות החינוך, בראש ובראשונה על האב היא מוטלת.³ לאלה אפוא וגם לאלה, שאלה היא: מה מקומה של האם בחינוך לדיה, נוכח העובדה שבדין בן סורר ומורה ניתן לקול האם משקל שווה למשקל קולו של האב?

אלא שלצד המחלוקת ההלכתית הנ"ל בדבר המצווה והחובה, הספרות התורנית רוויה באמירות שמעניקות משקל רב וייחודי ל"קול האם" בחינוך לדיה. יתרה מזאת, יש מן המקורות בהם "קול האם" מועצם ומקבל הדגשה אפילו יותר מ"קולו" של האב.

כבר בספר משלי הדגיש שלמה פעמיים: "שְׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אָבִיךָ וְאֵל תִּטֵּשׁ תּוֹרַת אִמְךָ" (א:ח); "נִצֵּר בְּנֵי מִצְוֹת אָבִיךָ וְאֵל תִּטֵּשׁ תּוֹרַת אִמְךָ" (ו:כ). משמע, קיימת "תורת אם" שכנראה יש לה אפיון וצביון ייחודיים ובכוחה של האם לעסוק בהם יותר מכוחו של האב.⁴ חז"ל (סנהדרין ע ע"ב) סברו שאמירות אלה של שלמה מעוגנות בביורפיה האישית שלו. את תחילת פרק ל"א של ספר משלי פותח הפסוק: "דְּבַרִּי לְמוֹאֵל מְלֶךְ מְשָׂא אָשֶׁר יִסְרְתוּ אִמּוֹ". מי הוא אותו "לְמוֹאֵל מְלֶךְ מְשָׂא", מי היא אמו ומה ראתה לייסרו?

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מלמד שכפאתו⁵ אמו על העמוד ואמרה לו... הכל יודעים שאביך ירא שמים הוה, עכשיו יאמרו אמו גרמה לו... כל נשים של בית אביך היו נודרות יהא לי בן הגון למלכות, ואני נדרתי ואמרתי יהא לי בן זריז וממולא בתורה והגון לנביאות... אמרה לו: מה לך אצל מלכים ששותים יין ומשתכרים ואומרים למה לנו אל... מי שכל רזי עולם גלויים לו ישתה יין וישתכר? איכא דאמרי: מי שכל רוזני עולם משכימין

בפרשה הקשה של "בן סורר ומורה" (דב' כא: יח-כא) מודגש שמרידת הבן מכוונת כלפי שני הוריו, האב והאם כאחד:

כִּי יְהִי לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אִינּוֹ שָׁמַע בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וַיִּסְרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם. וּתְפֹשׂוּ בּוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל שַׁעַר מְקוֹמוֹ. וְאָמְרוּ אֵל זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמוֹרֵה אִינּוֹ שָׁמַע בְּקוֹלְנוּ זוֹלָל וְסָבָא. וְרָגְמָהּ כָּל אַנְשֵׁי עִירוֹ בְּאַבְנֵים וּמַת וּבַעֲרַת הָרַע מִקֶּרְבָּךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ.

דייק אם כן הכתוב בסגנונו: "בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ", והמשיך והודיע כי תפשוהו "אביו ואמו", שניהם "הוציאו" אותו ושניהם "(ו)אָמְרוּ אֵל זִקְנֵי עִירוֹ"; ללמדך כי אכן שניהם שקולים זה לזה. לדידו של הספרי (על אתר, ריח), גם התיאור הייחודי לאותו בן, שהוא "סוֹרֵר וּמוֹרֵה", גם הוא מכון מיסודו כנגד שני ההורים: "סוֹרֵר על דברי אביו ומורה על דברי אמו". ההלכה אף חידדה מסר זה, בקבעה הלכה למעשה:

היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה, אביו אינו רוצה ואמו רוצה, אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיהו שניהם רוצים. רבי יהודה אומר, אם לא היתה אמו ראויה לאביו אינו נעשה בן סורר ומורה (משנה סנהדרין פ"ח מ"ד).

הוא שאמרנו: נדרשים שני ההורים לראות את המצב עין בעין, וכל עוד לא זה המצב, אין דינו כ"בן סורר ומורה".

נראה שהדרישה מהבן לשמוע ב"קול אמו" מלמדת שמשקל חינוך האם אינו פחות ממשקל חינוך האב. ואולם, אמירה כזו עומדת לכאורה בניגוד לאמירתה של סוגיית נזיר (כט ע"א): "איש חייב לחנך בנו במצוות ואין האשה חייבת לחנך את בנה". אמת, אפשר שאמירה זו נתונה במחלוקת ואין הלכה כמותה. אף נכון הוא שהסוגיה טעונה עימות עם סוגיית סוכה (ב ע"ב) בעניינה של הלני המלכה, ובוודאי שאין להתעלם מכך שקולמוסי פרשנים ופוסקים רבים נשתברו על שאלת שייכותה ההלכתית של האם במצוות חינוך.¹

ירושלים תשנ"ו, סעיף ה; ש' גליק, **החינוך בראי החוק וההלכה**, א, ירושלים תשנ"ט, פרק ג ועוד.

² ראו **תוספות ישנים** יומא פב ע"א: "ור' אומר דחינוך לא שייך אלא באב... ומעשה דהילני המלכה שישיבה היא ושבעה בניה בסוכה, שמא הוי להם אב וחינכם בכך, ואפילו לא היה להם אב, היתה מחנכתם למצוה בעלמא"; **מגן אברהם** אורח חיים שמג סק"א: "אביו מצווה - אבל אמו אינה מצווה", ושם תרטז סק"ב ושם תרמ סק"ג; **מנחת חינוך** מצוה רסד: "דוקא אביו דחייב בחינוך", ועוד הרבה, וראו לעיל הערה 1.

³ ראו לעיל הערה 1.

⁴ ראו **ראב"ע ורלב"ג** למשלי א:ח.

⁵ יש הגורסים שם: שכפפתו.

* הרב פרופ' נריה גוטל, נשיא אמריטוס של מכללת אורות ישראל, רבה של 'קהילת רדליך', ירושלים. מחבר הספרים: "השתנות הטבעים בהלכה", "מכותבי ראייה"; "חדשים גם ישנים"; "שלמי שמחה"; "אור יקרות" (בדפוס).

¹ לסיכומי דברים, ראו **משנה ברורה** סימן תרטז סק"ה ושם בשער הציון סק"ח ו**משנה ברורה** סימן שמג סק"ב; **אנציקלופדיה תלמודית**, טז, ערך "חנוך", טור קסה; רי"י נויבירט, **חינוך הבנים למצוות ודיני קטן**,

מפני שהן שולחות בניהן לבית הספר, ומשימות עיניהן עליהם בבואם מבית הספר, ומושכות לבם בדברים טובים כדי שיהיו חפצים בתורה, ושומרות אותם שלא יבטלו מהתורה ומלמדן אותם יראת חטא בילדותם... ונמצא לפי זה, הנשים הצנועות מסבבות התורה והיראה.

בהתאם לכך, אין להתפלא על הנחיייתו של ר"י אבוהב⁹ לאיש שרוצה לישא אישה: "וצריך שיבחרנה משכלת ויודעת לייסר את בניה שיהיו הגונים וילמדו מטבעה וממדותיה, שבזה חייבת האשה יותר מבעלה, כמו שמצינו בבת שבע"¹⁰.

יכולות האישה וסגולותיה, ולא פחות מכך זמינותה - הימצאותה בבית יותר מהאיש, מובילות למסקנה שאין זו רשותה של האם לחנך, אלא מצוותה. ולא רק בדרכי נועם הדברים אמורים, אלא גם בתוכחה נוקבת וככל שנוצר, אפילו לייסר - "ללבוש כלי גבר". כך הדגיש ר' ישעיה הורוויץ, בספרו שני לוחות הברית:¹¹

והנשים מצוות על תוכחת בניהם כמו האב ויותר מהם, שהן פנויות ומצויות יותר בבית. ממה נפשך, אם האב תלמיד חכם אז הוא טרוד מאוד בגירסא לא יוכל לעיין בכל עת ובכל שעה על מעשה הנער, ואם הוא טרוד במשא ומתן ובהליכת דרכים אז על הרוב אין האיש בביתו... ועין כי טבע הנשים רכות, על כן החיוב מוטל על הנשים ללבוש כלי גבר, ר"ל, להיות לה אביר לב להוכיח אותו בשבט מוסר ולהכות אותו הכאות בטוב, גם כי ישוע ויזעק, לבלתי שמוע אליו, עד שיסור מדרך הרע וילך בדרך הטוב והישר. ודרך רמז אני אומר "ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן", רצונו לומר, אותן הנשים שמרחמין על ילדיהן לבלתי הכות אותם, הן מבשלות אותם, כלומר ממתות אותם כאילו היו שוחטים אותם ומבשלים אותם כבשר בהמה וחיה ועוף.

ובתמצית, בלשון הגר"א בביאורו למשלי (כ:כ): "הבן, אביו מלמדו תורה, ואמו היא המדרכת אותו לעשות מצות וללכת בדרך ישרה". תלמוד תורה - מצוות האב, אך ההדרכה לקיום מצוות ולהליכה בדרך הישר - היא עשיית האם.

אמור מעתה: גם אם אמהות אינן "חייבות" במצוות חינוך בניהן, ולמצער לא כאבות, ברם מקדמת דנא הוכרה הובלתן המעשית והערכית את חינוך הילדים.¹² אין כל פלא אפוא בעובדה שכ"קול האב" כך גם "קול האם".¹³

סגנוני, הרי שיתכן שהדבר כרוך בשינויי תקופה, חברה, מקום ותרבות.

⁹ **מנורת המאור**, כלל ו חלק ב אות קסח, ירושלים תשכ"א, עמ' 357.

¹⁰ ראו **בראשית רבה** פרשה יז: "מעשה בחסיד אחד שהיה נשוי לחסידה אחת... הוי שהכל מן האשה".

¹¹ **של"ה**, שער האותיות, אות דרך ארץ (מו ע"ב).

¹² מכך נובעות גם השלכות הלכתיות והללו נדונו לא מעט בספרות השו"ת ובפסקי דין. ראו להלן הערה 13.

¹³ ראו עוד מאמרי "הגם האם מחנכת? הלכת חינוך האם את ילדיה: טקסט ופרשנות, רטוריקה ומציאות החיים" (טרם פורסם).

לפתחו ישתה יין וישתכר? אמר רבי יצחק: מניין שחזר שלמה והודה לאמו, דכתיב⁶ "כי בער אֲנִי מֵאִשׁ מֵאִשׁ וְלֹא בִּינַת אֶדָם לִי". "כי בער אֲנִי מֵאִשׁ" - מנח, דכתיב (בר' ט) "וַיַּחַל נַח אִישׁ הָאֲדָמָה", "וְלֹא בִּינַת אֶדָם לִי" - זה אדם הראשון.

אחר חוויה מעצבת זו, ואחר שלימים נוכח שלמה בצדקת דרכה של בת שבע אמו, ודאי לא ייפלא שהוא מנחה את שומעי לקחו: "אל תטש תורת אִמְךָ".

הזוהר (זוהר חדש - סתרי אותיות א', בראשית יג, א) הילך בנתיב דומה, תוך שהוא מעצים את הדברים וגוזר מהם הכללה והנחיה לכול על מעמדה המיוחד של האם בחינוך ילדיה:

תא חזי, כד ברא לא עביד רעותא דאבוי על אימיה רמיא לאלקאה ליה ולדברא ליה בארץ מישר... אמו ודאי... ולא אבוי, מ"ט בגין דאיהי אתפקדא על ביתא וכל גניזין וכל מאני קרבא בידה אתמסרית ואיהי בעייתא לדברא בנהא בארץ מישר דיעבדון רעותא דמלכא, ועל דאיהי לא דברת להני שבע באורח מישר ולא אלקת להון אסתחרו לסטרא דשמאלא ושלטא שמאלא על ימינא ואזלת עמהון בגלותא...

האם היא "עקרת הבית" המופקדת על הבית, על גנזי הבית, וגם "כלי המלחמה" - כנראה כלי הענישה, בידה הם מסורים. האם, ולא האב, היא זו שצריכה להוליך את בניה בדרך הישר כך שיקיימו את רצון "המלך" - תורה ומצוות ויראת שמים. והיה והיא אינה מחנכת כדבעי ואינה מענישה ומלקה כנדרש, ובשל כך בניה מתדרדרים, הם נענשים בגלות וגם היא אתם.⁷

פסקה זו מהווה עליית מדרגה משמעותית. אם המקורות הקודמים הצביעו על שוויון בין האם לאב, פסקה זו כבר משקפת מיקום של האם במשימה ובתפקיד שייחודיים לה ומוטלים בראש ובראשונה דווקא על שכמה.

לא בכדי אכן מצאנו לחז"ל אמירות ערכיות רבות אשר התייחסו לתפקידן ותפקודן החינוכי של נשים, דווקא, למסירותן, לתכונותיהן וליכולותיהן. למשל, בברכות (יז ע"א) אמרו ש"גדולה הבטחה שהבטיחן הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים"; ולמשל, על אמו של רב נחמן בר יצחק מסופר (שבת קנו ע"ב) שהיא - ולא האב - זו שכייוונה אותו להקפיד תדיר על כיסוי הראש, לתוספת יראת שמים.

לדידם של חז"ל, שייכות החינוך לנשים נובעת מסגולותיהן ומתכונותיהן הייחודיות: "כה תאמר לבית יעקב" - אלו הנשים... 'ותגיד לבני ישראל' - אלו האנשים... למה לנשים תחלה... כדי שיהו מנהיגות את בניהן לתורה" (שמות רבה פרשה כח). הרחיב בדברים רבנו יונה, באגרת התשובה (הדרש השלישי, סעיף עב):

בשעה שניתנה תורה, נצטוו משה רבנו ע"ה לומר תחילה לבית יעקב והן הנשים שיאמר להן ראשי פרקים ודברים קצרים שהן משיגות להבין.⁸ ולמה נצטוו לדבר עם הנשים תחילה,

⁶ אף שפסוק זה (במשלי ל:ב) מוקדם לפרק הגערה, פרק ל"א.

⁷ קריאה חלופית תסב - בצדק - את האמור כלפי עם ישראל, ועדיין קריאה ראשונה במקומה עומדת.

⁸ במדרש עצמו הלשון, כאמור, היא: "שהן יכולין לשמוע"; אצל רבנו יונה האמירה מעט יותר שיפוטית: "שהן משיגות להבין"; אם אין כאן אלא רק שינוי

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף